

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ
УНИВЕРСИТЕТИ

ИҚТИСОДИЁТ ФАКУЛЬТЕТИ

МЕҲНАТ ИҚТИСОДИЁТИ ВА
СОЦИОЛОГИЯСИ
КАФЕДРАСИ

**ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASINI
RIVOJLANTRIШ STRATEGIЯSINING
YNGI BOSQIЧIDA INSON OMIЛИ VA MАНФАATЛАРИ:
XALҚARO AMALIЁT VA ЎZBEKISTON TAJRIBASI**

***мавзусидаги Республика илмий-амалий
конференцияси материаллари
тўплами***

2019 йил 20 сентябрь

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

ИҚТИСОДИЁТ ФАКУЛЬТЕТИ

МЕХНАТ ИҚТИСОДИЁТИ ВА СОЦИОЛОГИЯСИ КАФЕДРАСИ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ
СТРАТЕГИЯСИНИНГ ЯНГИ
БОСҚИЧИДА ИНСОН ОМИЛИ ВА
МАНФААТЛАРИ: ХАЛҚАРО АМАЛИЁТ
ВА ЎЗБЕКИСТОН ТАЖРИБАСИ**

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ ТЎПЛАМИ

2019 йил 20 сентябрь

Тошкент – 2019

5-шуба. АҲОЛИНИ ИШ БИЛАН БАНДЛИГИНИ ОШИРИШ, МЕҲНАТ БОЗОРИДА ЁШЛАР ТАДБИРКОРЛИГИ ВА ТАШАББУСКОРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

**И.ф.д., проф. Ш.Р. Холмўминов,
ТДИУ**

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ВА ҚАЙТА ИШЛАШ КЛАСТЕРЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ АСОСИДА ИШ БИЛАН БАНДЛИКНИ ОШИРИШ

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластерлари, аввало, шу тармоқ ичидаги рақобатга маҳаллий ва жаҳон бозорларида бардош беради. Шунинг учун иқтисодий инновацион тараккий эттиришда, айниқса, иқтисодий ривожланишнинг анъанавий усуллари етарли даражада фойда бера олмаётган ҳозирги даврда, кластер назариясини амалиётга татбиқ этиш энг мақбул йўл ҳисобланади.

Ривожланган мамлакатларда иқтисодийнинг рақобатбардошлигини ошириш усулларида бири сифатида кластер усулидан кенг фойдаланади. Кластер стратегияси Европа Иттифоқи томонидан кенг тарғиб қилинади. Еврокомиссия иттифоқ ҳудудида кластер ривожланишини янада кўллаб-қувватламоқда.

Айни пайтда Россия Федерациясида 25 та кластер мавжуд¹⁶⁹. Санкт-Петербург шаҳрида аэрокосмик, федерация жанубида аграр соҳада кластерлар кенг фаолият юритмоқда. Хитой Халқ Республикасида автомобилсозлик, кимё, фармацевтика, электротехника, маиший техникалар, тўқимачилик ва енгил саноат маҳсулотлари, қурилиш, қишлоқ ва ўрмон хўжалиги, балиқчилик каби кўплаб соҳаларда кластер усулида иш олиб борилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 декабрдаги “Тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5285-сон фармони билан пахта-тўқимачилик кластерларини ўрта муддатли истиқболда ривожлантириш концепцияси ишлаб чиқилган.

Фермер хўжаликлари, бошқа қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилари ва тўқимачилик саноати корхоналари ўртасида бозор муносабатларини шакллантириш, пахта-тўқимачилик ишлаб чиқаришини ташкил этишнинг замонавий шакллари жорий этиш асосида юқори қўшилган қийматга эга рақобатбардошли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 25 январдаги “Пахта-тўқимачилик ишлаб чиқаришини ташкил этишнинг замонавий шакллари жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 53-сонли қарори қабул қилинди. Мазкур қарорга мувофиқ республика ҳудудларида 16 та пахта-тўқимачилик кластери ташкил қилиниб, уларга фермер хўжаликларининг қарийб 159 минг гектардан ортиқ экин майдони бириктирилди. 2019 йилда

¹⁶⁹ <http://akitrf.ru/clusters/about/>.

республика бўйича кластер усулида пахта етиштиришни камида 52 фоизга етказиш учун 48 та пахта-тўқимачилик кластерлари ташкил этилиши режалаштирилган.

Кластерлаштиришни корхоналар инновацион фаолиятини тезлаштириш асосида рақобатбардошлигини ошириш ва уларнинг глобал рақобатнинг кучли таъсирига қарши туришдаги миллий ва минтақавий ривожланиш талабларига тўла жавоб берадиган янги иқтисодий тизим деб қараш мумкин.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластерининг шаклланишида давлатнинг роли муҳим ўрин тутди. Агар дастлаб кластерлар фақат бозорнинг кўринмас кўли (рақобат) туфайли, аввало, трансмиллий компанияларни замонавийлаштиришда ташкил этилган бўлса, кейинги вақтда кўпгина мамлакатларнинг ҳукуматлари бу жараёнга сезиларли даражада таъсир этгани ҳолда уларга ёрдам бермоқда. Кластер стратегияси жозибадорлиги, йўналишларнинг турли-туманлиги боис инновацион кластерларни давлатнинг ўзи шакллантиришини тақозо этмоқда.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластери тизимини яратиш илмий тадқиқотлар ва ишланмаларни молиялаштириш ҳажмини кўпайтиради, сифатини яхшилади, илмий тадқиқот ишларининг техник таъминоти даражасини юксалтиради, инвестициявий ташқи лойиҳаларда иштирок этиш, илмий-педагог кадрлар тайёрлаш ва малакасини оширишнинг янги имкониятларини яратади.

Бундан ташқари кластер тизимида таълим ва илмий-тадқиқот марказлари янги илмий-услубий ишланмаларни яратиш, уларни қисқа муддатда синовдан ўтказиш, ишлаб чиқариш ва илмий изланишлардаги ходимлар ҳамда мутахассислар меҳнатларини кўпроқ рағбатлантириш, янги товарларни Ўзбекистон бренди билан ихтиро қилиш учун кенг имкониятлар ва шароит пайдо бўлади.

Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластерларини шакллантириш масаласи мамлакат миқёсида эмас, балки минтақалардаги аниқ иқтисодий-ижтимоий шарт-шароитлар асосида, кластер назариясининг моҳиятидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилаётгани энг оқилона йўллардан биридир.

Ўзбекистон Республикасида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластерининг яратилиши қуйидаги мақсадларга қаратилган:

- таркибий ўзгартиришларни янада чуқурлаштириш ва давлатнинг қишлоқ хўжалигидаги иштирокини камайтириш;
- агросаноат комплексини инновацион усулда ривожлантиришнинг интеграциялашган кластер тизимини яратиш учун хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш;
- пахта хомашёсини етиштиришга самарали усулларни жорий этиш ва қишлоқ хўжалик хомашёсини чуқур қайта ишлашни ташкил этиш асосида янги иш жойларини яратиш;

- аграр соҳада ишлаб чиқариш самарадорлиги ва меҳнатга ҳақ тўлашни ошириш асосида қишлоқ аҳолисининг меҳнат даромадларини ошириш.

Ушбу қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластерининг пировард мақсади — юқори қўшимча қийматга эга, рақобатбардош ҳудудий маҳсулот ишлаб чиқариш ва шу асосида ҳудудларга кўпгина муаммолар, яъни меҳнат ва моддий ресурслардан самарали фойдаланиш, бюджетни тўлдириш, экспорт имкониятларини кенгайтириш, ижтимоий масалаларни ҳал этишдан иборат.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластери нафақат енгил саноатни, балки ўз йўлида қишлоқ хўжалиги, озиқ — овқат саноати, фармацевтика, қурилиш маҳсулотлари ишлаб чиқариш каби ўнлаб тармоқларни ҳам қамраб олади.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришнинг самарадор усуллари излаш зарурати яна шу билан изоҳланадики, Ўзбекистон шароитида ернинг маҳсулдорлиги имкониятларидан тўлиқ фойдаланмаган.

Ўзбекистон ва ривожланган хорижий мамлакатларнинг қишлоқ хўжалигидаги айрим кўрсаткичлар таққосланса, бу яна бир бор ўз тасдиғини топади. Масалан, 16 миллион киши истиқомат қилувчи ва 1,038 миллион гектар экин майдонлари (унинг ҳам 60 фоизи денгиз яқинида ўзлаштирилган ерлар) бўлган Голландияда 131 миллиард долларлик қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқарилгани ҳолда, 33 миллионлик аҳолиси ва 4,4 миллион гектарлик экин майдонларига эга Ўзбекистонда эса бу кўрсаткич бор-йўғи 13,2 миллиард долларни ташкил қилади¹⁷⁰.

Жаҳон тажрибасидан маълумки, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш саноатида вертикал интеграциялашган тизим самарали ва рақобатбардош бўла олади, бу тизим пахта хом ашёсини етиштириш ва дастлабки ишлов беришдан бошлаб, то уни корхоналарда кейинги қайта ишлаш ва тайёр маҳсулотга (яъни, ип-калава, трикотаж, газлама ва кийим-кечакка) айлантиришгача бўлган жараёнларни ўз ичига олади. Иқтисодиётда янгича, замонавий ёндашувларни жорий этмасдан туриб, юқори қўшимча қийматга эга рақобатбардош маҳсулот яратишни тасаввур қилиб бўлмайди.

Миллий иқтисодиётимиз учун янги бўлган, саноатнинг илғор тури кластер схемасини яратиш ва жорий этиш асосида “қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш — қайта ишлаш — тайёр маҳсулот” шаклидаги ёпиқ занжирдан иборат, юз фоиз чиқитсиз ишлаб чиқариш объектини ташкил этиш кўзда тутилган. Бу ерда сўз нафақат қишлоқ хўжалигида анъанавий тарзда хомашё етиштириш ҳақида, балки уни қайта ишловчи, ёғ-экстракция ва бошқа корхоналарда бирламчи хомашёни қайта ишлаб, юқори қўшимча қийматга эга маҳсулотлар яратиш ҳақида бормоқда.

Бунда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи ва ёғ-экстракция корхоналарида ҳосил бўладиган иккиламчи маҳсулот (пахтани йигиришдаги

¹⁷⁰ Раҳматов М.А., Зарипов Б.З. Кластер — интеграция, инновация ва иқтисодий ўсиш. — Т.: Zamin nashr, 2018. — 23-б.

қолдиклар, шрот, шелуха каби) кейинчалик чорвачилик комплексида ишлатилади, чорвачилик комплексининг чикитлари эса – биогаз қурилмасида иссиқлик ва электр энергияси ишлаб чиқаришга сарфланиб, кейинчалик сабзаот ва кўкатлар етиштиришга мўлжалланган замонавий иссиқхоналарга узатилади.

Пахта-тўқимачилик кластери ягона технологик занжирга бирлаштирилган корхоналар мажмуи бўлиб, у илм-фан, таълим ҳамда ишлаб чиқариш интеграциясини чуқурлаштириш, янги технологияларни амалиётга жадал жорий этиш имконини беради.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластерининг бошқа ишлаб чиқариш тузилмаларидан афзалликлари қуйидагилардан иборат:

- ягона технологик занжирга бирлаштирилган корхоналар мажмуи;
- аҳоли турли қатламларини ўзида жамловчи боғлам;
- илм-фан, таълим ҳамда ишлаб чиқариш интеграциясини чуқурлаштириш, янги инновацион технологияларни амалиётга жадал жорий этиш;
- хомашё қайта ишлашнинг барча босқичидан ўтиб, экспортбоп тайёр маҳсулотга айланади.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластери учун давлат-хусусий шериклиги асосида кадрларни тайёрлашга алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластери учун қишлоқ хўжалиги, енгил саноат ва озиқ-овқат саноат учун ўрта бўғин мутахассислари ва ишчи касблар учун кадрлар тайёрлаш лозим. Бунда ўрта бўғин мутахассисларини 1,5-2 йил, ишчиларни эса касб хусусиятидан келиб чиқиб 6 ойдан 1 йилгача бўлган муддатда тайёрлаш лозим.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластерлари учун кадрлар тайёрлайдиган таълим муассасаларида 2 мингта иш ўрни яратилишига эришилади.

Бунинг афзаллиги шундаки, бу тизимда аниқ иш ўринларига кадр тайёрлайди. Ўқувчи ҳамда йирик корхона ўртасида олдиндан маълум бўлган иш ўрнига шартнома тузилади

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластерлари агрономия, қишлоқ хўжалиги механизацияси, тўқимачилик саноати, ветеринария йўналишлари бўйича кадрлар тайёрланиб, улар қуйидаги малакага эга бўлиши талаб этилади.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластерларини ташкил этиш ўртача ҳисобда 5 мингта янги иш ўрнини ташкил этилишини таъминлайди.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш кластерини яратиш олим ва иқтисодчилар, қишлоқ хўжалиги, саноат ходимлари, дизайнерлар салоҳияти, илғор тажрибасини ягона мақсад йўлида бирлаштиришни тақозо қилади. Шу боис янги лойиҳани ишлаб чиқишда

нафақат ўзбекистонлик, балки хорижлик етакчи олимлар, илмий-тадқиқот марказлари ходимлари, мутахассислари ҳамда тадбиркорлар билан маслаҳатлашиш зарур. Шу ернинг ўзида илмий-техник кенгаш, илмий марказ ва кадрлар тайёрлаш бўйича кенгаш тузиш мақсадга мувофиқ.